PROFESSORILIITTO
PROFESSORSFÖRBUNDET
FINNISH UNION OF UNIVERSITY PROFESSORS

Helsinki 24.10.2023

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan sivistys- ja tiedejaostolle

Asia: Professoriliiton lausunto hallituksen esityksestä 41/2023 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024

https://www.eduskunta.fi/pdf/HE+41/2023

Professoriliitto professorikunnan edustajana kiittää mahdollisuudesta antaa kirjallinen lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024. Sivistys- ja tiedejaosto on ilmoittanut teemaksi Korkeakouluopetus ja tutkimus (29.40), erityisesti

1. Korkeakoulutuksen sekä TKI-toiminnan näkymät
2. Vuoden 2024 T&K-rahoituksen ja uuden lisärahoituksen kohdentuminen ja vaikuttavuus
3. Tutkijankoulutuspilotti
4. Korkeakoulujen aloituspaikkojen määrä, riittävyys, tarve ja alueellinen jakautuminen

Professoriliitto haluaa kiittää maan hallitusta panostamisesta Suomen tutkimus- ja kehittämistoimintaan kohti 4 prosentin BKT-osuutta. Valtion panostukset TKI-toimintaan mahdollistavat kasvua ja hyvinvointia ja kannustavat yrityksiä investoimaan innovaatioihin ja toimialojen uusiutumiseen. Toisaalta vapaa tieteellinen tutkimus, taide ja sivistys ovat vapaan ja osallistuvan demokratian edellytys sekä hyvinvoinnin ja kansainvälisen kilpailukyvyn perusta. Ne ovat keskeinen väline TKI-ohjelman periaatteissa luotaessa hyvää ja kestävällä pohjalla olevaa suomalaista yhteiskuntaa.

Hallitusohjelman mukaan alkuvaiheessa TKI-ohjelman rahoituksella varmistetaan TKI-osaajien kouluttaminen ja huolehditaan korkeakoulujen perusrahoituksesta. Tutkimusinfrastruktuurien rahoitusta lisätään ja suurteholaskennan kapasiteetin jatkuvuus varmistetaan.

Korkeakoulutuksen ja TKI-toiminnan näkymät

Valtion tutkimus- ja kehittämistoiminnan rahoituksesta vuosina 2024–2030 annetussa laissa (1092/2022) edellytetään määrärahojen tasaista vuosittaista lisäämistä. Maan hallitus on sitoutunut toimeenpanemaan parlamentaarisen TKI-työryhmän ehdotukset siitä, miten Suomen tutkimus- ja kehittämismenot nostetaan neljään prosenttiin bruttokansantuotteesta vuoteen 2030 mennessä.

Tämä tarkoittaa valtiolta n. 280 miljoonan euron valtuuksien ja määrärahojen lisäystarvetta edellisvuoden tasoon nähden seuraavien vuosien aikana.

Yksityiseltä sektorilta edellytetään vastaavasti kaksinkertaista panostusta TKI-toimintaan. Tämän vauhdittamiseksi on säädetty laki elinkeinonharjoittajan verokannustimesta (1298/2022). Se täydentää lakia tutkimus- ja kehittämistoiminnan lisävähennyksestä (1078/2020) ja lakia (1169/2021) ylimääräisestä verovähennyksestä, jolla yksityisrahoitteisesta ei-kaupallisesta TKI-alihankinnasta

saa verotuksessa vähentää 150 % verovuosien 2021–2027 aikana. Mikäli yritykset ovat kannustimistaan tietoisia, näiden säädösten pitäisi vaikuttaa yksityistä TKI-toimintaa lisäävästi.

Professoriliiton mielestä verokannustimet ovat oikeansuuntaisia toimia myös innovaatioekosysteemien palauttamiseksi kukoistukseensa, kunhan yliopistojen ja tutkimuslaitosten toimintaedellytyksistä pidetään pitkäjänteisesti huolta. Yritysten täytyy olla valmiita uusiutumaan ja investoimaan TKI-toimintaan tutkimusyhteistyössä viimeaikaisimman tiedon saamiseksi käytäntöön ja tutkimus- ja opetuskäyttöön. Siksi yliopistojen ja tutkimuslaitosten kannustaminen kansainvälisessä yhteistyössä tehtävään perus- ja soveltavan tutkimukseen on se, johon valtion TKI-osuus tulee ensisijaisesti suunnata ministeriöstä tai hallinnonalasta riippumatta. Lisäpanostuksia on mahdollista saada nykyisiä rakenteita tukevista yritystuista, valtion rahastoja uudelleenorganisoimalla sekä kannustamalla yliopistoja ja tutkimuslaitoksia tutkimustulosten käyttöä edistävällä tekijänoikeus-, keksintö- ja julkaisupolitiikalla.

Korkeakoulutuksen osalta tilanne on tukalampi, sillä korkeakoulujen perustutkintojen koulutuspaikkoja on lisätty peräti neljänneksellä lyhytaikaisella rahoituksella viime vuosina. Kansainvälisten vertailujen perusteella tarvetta korkeakoulutuksen laajentamiselle on edelleen yhteiskunnan kannalta kriittisillä aloilla ja kasvualoilla. Yksin kustannustasoa kompensoiva yliopistoindeksi ei Professoriliiton näkemyksen mukaan tähän riitä, vaan korkeakoulujen perusrahoituksen ja sitä kautta henkilöresurssien kasvattaminen on pitkällä aikavälillä edelleen tarpeen, jos korkeakoulutettujen määrää ollaan nostamassa.

Yliopistojen tutkijankoulutuksen lisäpanostukset ovat puolestaan perusteltuja, jotta lisääntyvään kansainväliseen ja yritysyhteistyöhön saadaan riittävästi osaavia henkilöitä ja pystytään korvaavamaan eläköityvää opettaja- ja tutkijakuntaa. Näin varmistetaan viimeaikaisimpien tutkimustulosten saaminen perus- ja jatkokoulutukseen.

Vuoden 2024 T&K-rahoituksen ja uuden lisärahoituksen kohdentuminen ja vaikuttavuus

Vuosi 2024 antaa suuntaa lisärahoituksen käytölle. Professoriliiton mielestä tässä vaiheessa tärkeintä on saada rahoituksella nopeasti vaikuttavia toimia käyntiin ja tulevina vuosina keskittyä rahoitusinstrumenttien kehittämiseen TKI-ohjelman toteuttamisen ja innovaatiojärjestelmän parantamiseksi.

OKM:n ja TEM:n hallinnonalan kautta kohdentuvat suurimmat TKI-lisäykset.

Professoriliitto kannattaa vuoden 2024 lisärahoituksen kohdistamista pysyvästi Suomen Akatemian tutkimushankevaltuuteen tässä vaiheessa Tutkimuksen lippulaivojen kautta (JTS 2024–2027). Suomen Akatemian toimintamenomäärärahat ovat siis kasvussa, mutta edelleen äärimmäisen kilpailtuja ja siksi tilanne paranisi tulevien vuosien lisärahoituksella. Tulevina vuosina vapaasti kilpailtavan ja yliopistojen perusrahoituksen nostoon tähtäävän rahoituksen lisäämiseen tulee valmistautua vaikuttavuuden maksimoimiseksi tutkimuksellisista lähtökohdista.

Professoriliitto on tyytyväinen EU-hankkeiden kansallisen vastinrahoituksen kattamisesta, sillä se lisää EU-rahoituksen hakumahdollisuuksia yliopistojen taloutta rasittamatta. Vaikka tämä vaatiikin lisätyötä, Professoriliitto katsoo, että kansainvälinen yhteistyö edistää tietämyksen siirtoa ja luo uusia liiketoimintamahdollisuuksia ja edistää tutkitun tiedon ajantasaisuutta ja mahdollisuuksia koulutus- ja tutkimusyhteistyöhön pitkällä aikavälillä.

Enimmäkseen Tutkimuksen lippulaiva -alojen yhteydessä toteutettava tutkijankoulutuspilotti on kannatettava, mutta se edellyttää tutkijakoulujen ottavan käyttöön monimuotoisempia ohjauskäytäntöjä, yhteistyörakenteita ja alakohtaisia tutkintovaatimuksia.

Business Finlandin kautta jaettavasta T&K-lisärahoituksesta olisi syytä kohdentaa nykyistä suurempi osa yliopistojen, tutkimuslaitosten ja yritysten kanssa yhteistyössä tehtävien ns. tutkijalähtöisten hankkeiden rahoittamiseen innovaatiojärjestelmän yhteistyöverkostojen luomiseksi ja asiantuntemuksen kartuttamiseksi (co-research -instrumentin kautta). Suorat yritystuet, valtionavustukset ja lainat heikentävät tosiasiallisesti yritysten mahdollisuuksia osallistua TKI-toimintaan (ns. de minimis -säännöt), ja siksi Business Finlandin co-creation ja co-innovation -hankkeiden lisäämisen yliopistoyhteistyössä yritysten kanssa tulisi olla ensisijainen rahoituskanava TKI-tavoitteiden saavuttamiseksi.

Kvanttitietokoneen kehittämisessä ollaan Suomessa hyvässä vauhdissa, ja merkittävät panostukset tekniikkaan ja laskennan kehittämiset ovat riski-investointi, joka onnistuessaan muuttaa perusteellisesti tietojenkäsittelykykyämme ja avaa uusia mahdollisuuksia niin tutkimukselle kuin datalähtöiselle liiketoiminnalle. Yhdessä pienydinreaktorien kanssa sillä voi olla myös kansallisen turvallisuuden ja huoltovarmuuden kannalta ratkaiseva rooli.

STM:n hallinnonalalla terveydenhuollon ja sosiaalityön yliopistotasoiseen tutkimukseen osoitettavaa lisäystä Professoriliitto pitää tärkeänä ja kiireellisenä. Sillä pitää tähdätä erityisesti uusiin, resurssitehokkaisiin diagnoosi-, hoito-, ja hoitokäytänteisiin SoTe-alan ongelmien korjaamiseksi. Yliopistosairaaloiden tutkimusrahoituksella on lääketieteellisten hoitojen kehittämisessä yhdessä lääkekehityskeskuksen kanssa merkittävä vipuvaikutus.

MMM:n maaseudun kehittämisen määrärahataso on keskimäärin yli 400 miljoonaa euroa vuodessa tulevina vuosina, ja näitä varoja tulisi käyttää hallitusohjelman mukaisiin tavoitteisiin ja TKI-ohjelman mukaisesti.

Elpymis- ja palautumissuunnitelman (RRF) mukaista rahoitusta on käytettävissä vuoteen 2026 saakka. Suomen enimmäissaannosta (1,82 mrd.euroa) noin puolet kohdentuu vihreään siirtymään, josta osa on käytettävissä vähäpäästöisiin innovaatioihin yritysten ja tutkimuslaitosten yhteistyössä TKI-ohjelman periaatteiden mukaisesti toimialan kehittämiseksi omillaan toimeen tulevaksi.

Tutkijankoulutuspilotti

Tutkijankoulutuspilottiin ehdotetaan lisättäväksi 40 miljoonaa euroa vuodelle 2024. Tätä lausuntoa tehtäessä tutkijankoulutuspilotin yksityiskohdat ovat vielä luonnosteltavana. Tutkijankoulutuspilotin tavoitteena on kouluttaa 1000 uutta tohtoria noin kolmessa vuodessa. Määrä on valtava, kun otetaan huomioon se, että perustutkinto-opiskelijoiden määrä on kasvanut neljänneksellä lyhyessä ajassa. Professoriliitto katsoo, että lisäohjauksen resursointi (vierailevat professorit ja FiDiPron kaltaiset yhteisprofessuurit, eri uravaiheissa olevien ohjaajien käyttö ym.) tulee olla mahdollista kattaa pilotin varoista ja lisääntyvän yhteistyötutkimuksen kautta. Professoriliitto edellyttää, että yliopistot palkkaavat uutta professorikuntaa ja että tutkijankoulutuspilotin kautta tulevaa rahoitusta kohdennetaan myös ohjaukseen, esimerkiksi kuukausipalkan mukaan määräytyvänä prosentuaalisena ohjauslisänä. Tämä lisäisi kokonaisuudessaan innovaatio- ja koulutusjärjestelmän kapasiteettia ja myös lippulaivojen vaikuttavuutta.

Professoriliiton näkemyksen mukaan lisärahoitusta tulisi voida kohdistaa myös tällä hetkellä keskeneräisten väitöskirjojen loppuun saattamiseksi jo vuoden 2024 alusta, jotta tutkijakoulutuspaikkoja saadaan vapautettua ja parannettua korkeasti koulutettujen henkilöstöresurssien saatavuutta lähes välittömästi. Mikäli lisärahoitusta ei voida käyttää keskeneräisten väitöskirjojen loppuun saattamiseen, uusien jatko-opiskelijoiden tulisi aloittaa vasta pilotin käynnistyessä, oletettavasti syksyllä 2024. Väliaikana yliopistojen ja professorikunnan kannattaa keskittyä nykyisten ohjausten loppuun saattamiseen.

Tutkijakoulutuspilottia käynnistäessä on syytä huomata, että pienemmissä yliopistoissa ei ole välttämättä yhteyttä lippulaivoihin, mutta sen sijaan erikoistumisen seurauksena erityisiä tai alueen kannalta kriittisiä osaamisaloja, jotka tarvitsevat korkeimmin koulutettuja ammattilaisia, jotta TKI-hyödyt saadaan realisoitua.

Korkeakoulujen aloituspaikkojen määrä, riittävyys, tarve ja alueellinen jakautuminen

Budjetissa 2024 lisärahoitus kohdentuu ensisijaisesti SoTe-alan koulutukseen. Alan tämänhetkisen työvoimatarpeen perusteella tämä on välttämätöntä.

Yliopistoille esitetty 1,68 miljoonan euron lisäys koulutukseen on hämmentävä, sillä tavoite 100 000 korkeakoulututkinnon saavuttamiseksi vaatisi arviomme mukaan satojen miljoonien eurojen vuosittaisen lisärahoituksen, vaikka koulutuksen tehostamiseen käytettäisiin kaikki keinot digitalisaatiota ja etäopetusta myöten. Myös ulkomaalaisten tutkinto-opiskelijoiden määrän kasvattaminen nykyisestä kolminkertaiseksi, viiteentoistatuhanteen vuoteen 2030 mennessä, vaatisi lisäresursseja kymmenien miljoonien eurojen verran, vaikka korkeakoulualliansseja mikrosuoritukset vastavuoroisesti tunnistettaisiin, eikä sosiaalista, yhteiskuntaan integroivaa opinto-ohjausta ja kansalliskieltenopetusta annettaisi lainkaan. Näin suuri lisäys lähivuosina tarkoittaa käytännössä tutkimusresurssien ohjaamista opetukseen, koulutettavien tietojen vanhenemista tutkimuksen vähetessä ja osaamistavoitteiden liedentämistä. Siksi koulutusmääriä ei pidä lisätä, ellei opetuksen järjestämisestä aiheutuvia kustannuksia ole tarkoitus kattaa täysimääräisesti. TKI-ohjelman toteuttaminen on Professoriliiton mielestä tärkein ja kiireisimmin resursoitava kohde.

Yliopistojen aloituspaikkojen määrä kuuluu niiden autonomiaan, ja korkeakoulujen alakohtaiset tutkinnonanto-oikeudet myöntää OKM hakemuksesta. Viime vuosina aloituspaikkoja on suunnattu mm. kasvatustieteisiin, varhaiskasvatukseen, tekniikan eri aloille, turvallisuuteen ja lääketieteeseen. Tietääksemme näitä on perusteltu erityisesti kansallisista ja alueellisista tarpeista lähtien. Pitkäjänteinen työvoiman ja osaamistarpeen arviointi on ollut viime vuosina hapuilevaa, joskin viime aikoina viranomaisten tietoja yhdistelmällä VATTin datahuoneen avulla on voitu alkaa laatia ala- ja aluekohtaisia tarve-ennakointeja. Parantamalla korkeakoulujen, teollisuuden ja työntekijöiden etujärjestöjen ja viranomaisten yhteistyötä koulutustarvearvioiden luotettavuutta ja käyttökelpoisuutta voisi parantaa edelleen.

Muita huomioita

Talousarvioehdotus 2024 on ristiriitainen hallitusohjelman kirjauksen kanssa, jonka mukaan erityisesti alkuvaiheessa huolehditaan korkeakoulujen perusrahoituksesta. Budjetissa vuodelle 2024 ei varsinaisesti esitetä yliopistojen perusrahoituksen nostamista. Professoriliitto on luottavainen, että asia korjaantuu tulevissa talousarvioissa.

Yhteiskunnallisiin erityiskysymyksiin suunnattu strategisen tutkimusneuvoston rahoitus säilyy ennallaan. Sille on hyvinkin lisääntyvää tarvetta jatkossa.

TKI-ohjelman periaatteissa kiinnitetään huomiota myös vapaaseen tutkimukseen ja tieteen itseisarvoon. Siksi edellä mainittuun perusrahoitukseen pitäisi sisältyä nykyistä enemmän määrärahoja yliopistoissa harjoitettavaan vapaaseen tutkimukseen. Sen osuus suomalaisessa yliopisto- ja tutkimuskentässä on kansainvälisesti vertaillen edelleen pieni. Vapaa tutkimusrahoitus varmistaa tutkimuksen ja opetuksen laaja-alaisuuden. Se antaa mahdollisuuden sekä pitkäjänteisiin toimintaan että nopeisiin avauksiin Suomelle tärkeissä kysymyksissä, edistää tieteen sisäistä ja yritysyhteistyötä, tukee yhteiskunnan resilienssiä ja parantaa pitkällä aikavälillä Suomen yhteiskunnan kilpailukykyä.

Budjetissa 2024 korkeakoulujen perusrahoitus on vieläkin korvamerkittyä (lippulaivoihin, tutkijakoulutuspilottiin, ym.) tai ehdollistettu EU-rahoituksen kasvulle. Professoriliitto peräänkin pitkällä aikavälillä muutosta rahoituksen rakenteeseen. Yliopistojen lyhytaikaisen ja kilpaillun rahoituksen osuutta on vähennettävä ja pitkäaikaisen ei-tulosperusteisen perusrahoituksen osuutta nostettava, jotta tutkijoilla olisi mahdollisuuksia harjoittaa ennakoitavaa pitkäaikaista tutkimustoimintaa, ja tehdä ennalta-arvaamatonta yhteistyötä teollisuuden ja kolmannen sektorin kanssa myös tutkimuksellisista lähtökohdista kansainvälisen tieteen etulinjassa.

Professoriliitto-Professorsförbundet





Jukka Heikkilä
puheenjohtaja

Tarja Niemelä
toiminnanjohtaja